

(<http://nba.az/az/analytic/monetary.policy.shtml>)

## 2005-cü ilin 9 ayının yekunları üzrə pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti haqqında

### 1. Pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti

2005-ci ilin 9 ayında Milli Bank makroiqtisadi sabitliyin və ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının dəstəklənməsinə yönəlmiş pul siyasəti yeritmişdir. Pul siyasəti qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsinə ölkə daxilində və xaricində baş verən iqtisadi proseslər də təsir göstərmişdir.

**Makroiqtisadi vəziyyət.** İqtisadiyyatın əsas makroiqtisadi göstəricisi olan ÜDM-in 21,8%-lik artımı baş vermişdir. Əvvəlki ilə nisbətən sənaye məhsulunun istehsalında 28%, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında 5,5%, əmtəə dövriyyəsində 12.5%-lik artıma nail olunmuşdur.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkə statusu üçün vacib şərt olan **özəl sektorun** iqtisadiyyatdakı rolu da artmaqdadır. 2005-ci ilin 9 ayında ÜDM-in təxminən 74%-dən çoxunu, o cümlədən sənaye məhsulunun 66.4%-i, kənd təsərrüfatı məhsulunun 99%-i, əsaslı kapitala investisiya qoyuluşlarının 90.1%-i, yükdaşımaların 57.4%-i, rabitə xidmətlərinin 75.1%-i qeyri-dövlət bölməsinin payına düşmüşdür.

Respublika Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında antiinflasiya tədbirlərinin gücləndirilməsi haqqında” 31 may 2005-ci il tarixli Fərmanına uyğun olaraq Milli Bankın hökumətlə birlikdə həyata keçirdiyi antiinflasiya tədbirləri nəticəsində 2005-ci ilin əvvəllərində müşahidə olunan yüksək qiymət artımları II rübdə səngiməmiş və deflyasiya ilə əvəz olunmuşdur. Nəticədə 2005-ci ilin sentyabr ayında ölkədə **inflasiya** ötən ilin dekabrına nəzərən 2.3%, ötən ilin müvafiq ayına nəzərən isə 11,2% təşkil etmişdir.

İnflyasiya modeli göstərir ki, 9 ayı ərzində inflasiyanın 41.1%-i **monetar faktorlarla** bağlı olmuşdur. Monetar faktorların inflasiyaya təsirinin nisbətən aşağı olmasına baxmayaraq, inflasiyanın aşağı düşməsində sərt pul siyasəti mühüm rol oynamışdır.

Hamar orta prinsipinə əsaslanaraq hesablanmış **baza inflasiya** sentyabr ayında ötən aya nisbətən 0,2%, dekabr ayına nisbətən 2.2%, ötən ilin müvafiq ayına nisbətən isə 8,2% təşkil etmişdir. Mövsümi tərəddüdlərə və inzibati tənzimlənən qiymətlərin çıxarılması yolu ilə hesablanan baza inflasiyası isə ötən aya nisbətən 0.6%, ilin əvvəlinə nisbətən 2.3%, ötən ilin müvafiq ayına nisbətən 8,5% olmuşdur.

İqtisadiyyatın gələcək inkişafını təmin edən əsas amil kimi əsaslı kapitala **investisiyanın həcmi** ötən illə müqayisədə 10.7% artaraq 19 trln. manat təşkil etmişdir. Bunun da 70.9%-ni və ya 13.5 trln. manatını xarici investisiyalar təşkil etmişdir.

Son illər Azərbaycanın **xarici ticarət balansında** müşayiət olunan müsbət meyillər bu ildə davam etmişdir. Xarici ticarət dövriyyəsi yanvar-avqust aylarında 5058.9 mln.\$ təşkil etmişdir ki, bunun da 2144.6 mln. \$ ixracın, 2914.3 mln. \$ isə

idxalın payına düşür. 2004-cü ilin yanvar-avqust ayları ilə müqayisədə xarici ticarət dövriyyəsinin ümumi həcmi 22.1% artmışdır.

**Əhalinin sosial vəziyyətinin** də yaxşılaşması davam etmişdir. Belə ki, orta aylıq əmək haqqı 577.5 min manata (121 \$) çatmış və onun artım tempi 22.2% təşkil etmişdir. Əhalinin gəlirlərinin artması isə öz növbəsində alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsinə səbəb olaraq real sektorun inkişafına zəmin yaradan amillərdən biri olmuşdur.

**Dünya iqtisadiyyatında baş verən meyllər.** 2005-ci ilin 9 ayında dünya iqtisadiyyatında inkişaf meylləri davam etmişdir.

Qlobal dirçəlişin əsas lokomotivi olan **ABŞ**-da ayrı-ayrı göstəricilər müxtəlif istiqamətlərdə dəyişsə də iqtisadiyyatda əsasən pozitiv meyllər müşahidə olunmuşdur. Üçüncü rübdə ABŞ-da ÜDM 3.6% artmışdır ki, bu da proqnozlaşdırıldığından çoxdur. İqtisadi artımın sürətlənməsi əsasən istehlak xərclərinin artması hesabına baş vermişdir. Pərakəndə satış həcmi avqust ayında 1.9% azaldıqdan sonra sentyabr ayında 0.2% yüksəldi. Sənaye istehsalının həcmi may ayında 0.3%, iyun ayında isə 0.9% artsa da sentyabr ayında bu göstəricinin 1.3%-lik azalması qeydə alındı. Qabaqlayıcı göstəricilər indeksi iyun ayında 2003-cü ilin dekabrından bu yana maksimum həddə çatsa da sonrakı üç ayda ardıcıl olaraq neqativ göstərici nümayiş etdirdi. Nyu-york federal ehtiyat bankı tərəfindən hesablanan işgüzar aktivlik indeksi isə sentyabr ayında proqnozlaşdırıldığından 2 dəfə az olmuşdur. ABŞ-da işsizlik səviyyəsi cari ilin sentyabr ayında bir qədər artaraq 5.1% səviyyəsində olmuşdur.

FES-nin açıq bazar üzrə Komitəsi uçot dərəcəsini hesabat dövrü ərzində 6 dəfə dəyişərək 2.25%-dən 3.75%-ə qaldırmışdır. Qeyd edək ki, bazar iştirakçıları uçot dərəcəsinin bundan sonra da artırılacağını proqnozlaşdırırlar.

Hesabat dövründə **avrozonada** da iqtisadi canlanma prosesləri davam etmişdir. Sənaye məhsulunun həcmi avqust ayında 0.8% artmışdır ki, bu da gözlənildiyindən yüksəkdir. Avrozonanın aparıcı ölkəsi olan Almaniyada İFO institutu tərəfindən hesablanmış işgüzar mühit indeksi avqust ayında 69-dan 98.7-yə yüksəlmişdir ki, bu da son 5 ildə ən yüksək göstəricidir. Lakin, Avrozonada işsizlik səviyyəsi hələ də nisbətən yüksək olaraq qalır (8-9%). Cari ilin avqust ayında Almaniyada işsizlik səviyyəsi 9,6% təşkil etmişdir. Bu da regionda ən yüksək göstəricidir.

Avropa Mərkəzi Bankı (AMB) uçot dərəcəsini 2005-ci ilin 9 ayında da dəyişməz olaraq 2% səviyyəsində saxlamışdır.

**İngiltərədə** işsizlik səviyyəsi Avropa Birliyi ölkələrində olduğundan bir qədər aşağıdır (4.6%). Burada ilkin məlumatlara görə ÜDM üçüncü rübdə 0.4% artmışdır ki, bu da analitiklərin gözlədiklərindən (0.3%) yüksək olmuşdur. Lakin, sənaye məhsulunun həcmi iyul ayında 0.3%, avqustda isə 0.9% azalmışdır. İngiltərə Bankı özünün uçot dərəcəsini hesabat dövrü ərzində 1 dəfə dəyişərək 4.75%-dən 4.5%-ə endirmişdir. Maliyyə bazarlarında isə faiz dərəcələrinin yüksəlməsi davam etmişdir. Belə ki, 1 aylıq LIBOR dərəcəsi yanvar ayında 2.6% olmuşdursa, sentyabrda bu rəqəm artıq 3.9% səviyyəsinə yüksəlmişdir.

**Yaponiyada** deflyasiya prosesləri davam etsə də tədiyyə balansının əsas maddələri üzrə profisiti artmaqdadır. Burada pərakəndə satış həcmi ötən ilin

müvafiq dövrünə nəzərən avqust ayında 1.5%, sentyabr ayında isə 0.1% artmışdır. Sənaye məhsulunun həcmi iyul ayında azaldığı halda avqustda 1.1% artmışdır. Xidmət sektorunda işgüzar aktivlik indeksi isə avqust ayında 1.7% yüksəlmişdir. Cari ilin sentyabr ayında Yaponiyada işsizlik səviyyəsi 4,2% təşkil etmişdir. Hesabat dövrü ərzində Yaponiyanın Mərkəzi Bankı özünün əsas faiz dərəcəsini dəyişməmiş və 0.01% səviyyəsində saxlamışdır.

Aparıcı ölkələrin iqtisadiyyatında baş verən proseslər onların **valyuta məzənnələrində** və fond indekslərində də öz əksini tapmışdır. Hesabat dövrü ərzində ABŞ dollarının məzənnəsi dünyanın aparıcı valyutalarına nəzərən yüksəlmişdir. Belə ki, 2005-ci ilin 9 ayında ABŞ dollarının məzənnəsi avroya nəzərən 12.4%, İsveçrə frankına nəzərən 12.8%, Yapon yeninə nəzərən 10%, İngilis funt sterlinginə nəzərən 8.9%, Rus rubluna nəzərən isə 3% möhkəmlənmişdir.

Hesabat dövrü ərzində əsas **fond indekslərinin** səviyyəsi ABŞ-da sabit qaldığı halda, Avropada və Yaponiyada müəyyən tərəddüdlərə məruz qalmışdır. Belə ki, Nyu York Fond Birjasında hərraca çıxarılan 30 ən iri sənaye şirkətinin orta qiymətini əks etdirən *Dow Jones indeksi* 1.6%, ABŞ-ın 100 ən iri yüksək texnoloji şirkətinin səhmlərinin qiymətləri əsasında hesablanmış *Nasdaq indeksi* 0.6% azalmışdır. Tokio Fond Birjasında hərraca çıxarılan 225 ən iri şirkətin səhmlərinin qiymətləri əsasında hesablanmış *Nikkei indeksi* isə 18.2% yüksəlmişdir. Avropanın 100 ən iri şirkətinin səhmlərinin qiymətləri əsasında hesablanmış *FTSE eurotop 100 indeksi* 17%, Almaniya Fond Birjasında hərraca çıxarılan 100 ən iri şirkətin səhmlərinin orta qiyməti-*DAX indeksi* 17% artmışdır.

2005-ci ilin 9 ayında dünya bazarında Brent markalı **neftin orta qiyməti** 55.4 ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu da 2004-cü ilin 9 ayında olduğundan (35.7 \$) 55.2% çox olmuşdur.

## **2. Monetar idarəetmənin inkişafı**

**Pul siyasətinin alətləri.** Milli Bank nəzərdə tutduğu pul siyasətini yerinə yetirmək üçün açıq bazar əməliyyatları, kredit hərracları, faiz dərəcələri, habelə məcburi ehtiyat normaları kimi alətlərdən istifadə etmişdir.

2005-ci ilin 9 ayında da sterilizasiya məqsədilə açıq bazar əməliyyatlarından istifadə davam etdirilmişdir. Bank sistemində yaranmış izafi likvidliyi neytrallaşdırmaq üçün Milli Bank özünün **qısamüddətli notlarından** istifadə etmişdir. Doqquz ayın sonuna dövriyyədə olan notların həcmi 156.3 mlrd. manat olmuşdur. Bundan başqa hesabat dövrünün sonuna Milli Bank tərəfindən aparılmış REPO əməliyyatlarının həcmi 13.1 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Hesabat dövründə pulun dəyərinin artması üçün müəyyən signal effektini yaratmaq, bu yolla sərbəst pul vəsaitlərini inflyasiya potensialını daşıyan istehlak sferasından yığım istiqamətlərinə yönəltmək məqsədilə **uçot dərəcəsi** 3 dəfə dəyişdirilmiş və əvvəlcə 7%-dən 7.5%-ə, sonra 8%-ə, daha sonra isə 9%-ə qaldırılmışdır.

Pul kütləsinin əsasən xarici faktorların təsiri nəticəsində əhəmiyyətli genişlənməsi şəraitində Milli Bank **yenidən maliyyələşdirmə əməliyyatlarını** pul

proqramında nəzərdə tutulandan az həcmdə həyata keçirmişdir. Milli Bank effektiv və adekvat pul siyasəti yeritmək üçün yeni kreditləşdirmə alətlərinin tətbiqinin genişləndirilməsini davam etdirmişdir. Belə alətlərə misal olaraq **lombard və overnayt kreditləşməsi** mexanizmlərini göstərmək olar. Dövr ərzində 5,5 mlrd. manat məbləğində lombard və 15 mlrd. manat məbləğində overnayt krediti verilmişdir.

Hesabat dövrü ərzində **məcburi ehtiyat normaları** qısamüddətli depozitlər üzrə 10%, uzunmüddətli depozitlər üzrə isə sıfır səviyyəsində olmuşdur. İyun ayının 1-dən **məcburi ehtiyatların** klassik ortalama prinsipi ilə tənzimlənməsinə tam keçirilməsi banklar tərəfindən likvidliyin daha çevik idarə olunması üçün əlverişli şərait yaratmış, pul multiplikatorunun əhəmiyyətli artımına imkan vermiş və banklararası bazarın inkişafına stimullaşdırıcı təsir göstərmişdir.

**Məzənnə.** Neftin bir barrelinin dünya qiymətinin 50 ABŞ dollarını ötməsi, xarici investisiyaların yüksək tempə artması və neft gəlirlərinin geniş istifadəsi şəraitində xarici valyutanın təklifi manatın təklifini xeyli üstələmişdir. Bu şəraitdə Milli Bank iqtisadiyyatın, xüsusi olaraq qeyri-neft sektorunun əhəmiyyətli ehtiyatla beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin olunduğunu nəzərə alaraq inflyasiya ilə mübarizəni gücləndirmək üçün manatın məzənnəsinin möhkəmlənməsinə müqavimətin yumşaldılması siyasətini həyata keçirmişdir. Nəticədə 2005-cü ilin 9 ayında manatın ABŞ dollarına qarşı rəsmi məzənnəsi 310 manat, yəni 6.3% güclənərək dövrün sonuna 4593 manat təşkil etmişdir.

2005-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında manatın əsas ticarət partnyoru olan ölkələrin valyutalarına nisbətən **nominal effektiv məzənnəsi** ümumi ticarət çəkili 12%, idxal çəkili 10%, ixrac çəkili isə 13.6% möhkəmlənmişdir. Nəticədə bu ilin 9 ayında məzənnənin dəyişməsi inflyasiyaya azaldıcı təsir göstərmişdir. İnflyasiya üzrə ekonometrik model göstərir ki, manatın nominal effektiv məzənnəsinin 1% möhkəmlənməsi müəyyən zaman laqından sonra inflyasiyanı 0.6-0.7% azaldır. Bu baxımdan gələcək aylarda məzənnənin inflyasiyaya azaldıcı təsirinin daha da güclənəcəyi gözlənilir.

Manatın nominal məzənnəsinin mövcud dinamikası eyni zamanda real effektiv məzənnə indekslərinin xarici və daxili tarazlıq üçün tələb olunan səviyyəyə yaxınlaşmaq istiqamətində dəyişməsinə təmin etmişdir. Manatın **real effektiv məzənnəsi** 2005-ci ilin 9 ayında ümumi ticarət dövriyyəsi üzrə 11.8%, idxal çəkili 8.9%, ixrac çəkili isə 14.3% artmışdır. Real effektiv məzənnə ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən ümumi ticarət dövriyyəsi üzrə 12%, idxal çəkili 9.8%, ixrac çəkili 13.9% yüksəlmişdir. **Qeyri-neft sektoru üzrə real effektiv məzənnə** 2005-ci ilin yanvar-sentyabrında ümumi ticarət dövriyyəsi üzrə 8.9%, idxal çəkili 9.9%, ixrac çəkili 5.2% artmışdır. Ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən isə qeyri-neft sektoru üzrə real effektiv məzənnə müvafiq olaraq 10.4%, 11.2% və 5.9% möhkəmlənmişdir.

Milli Bank valyuta bazarında tələb və təklifi tənzimləmək yolu ilə manatın məzənnəsinə təsir etmişdir. Hesabat dövrü ərzində Milli Bankın **valyuta bazarına müdaxiləsi** alışıyönlü olsa da (96.5 mln. \$) ötən ilə nisbətən 32.3% azalmışdır. Milli Bankın valyuta bazarında alışıyönlü iştirakının əvvəlki ilə nəzərən azalması pul kütləsinin ekspansiv artımına da əhəmiyyətli məhdudlaşdırıcı təsir

göstərmişdir. Onu da qeyd edək ki, bu il valyuta müdaxilələri tarazlaşdırılmış qaydada aparılmışdır. Əvvəlki illərdə isə iri həcmli müdaxilələr adətən rübün sonuna təsadüf edirdi ki, bu da pul kütləsinin kəskin artmasına səbəb olurdu.

Milli Bankın sərəncamında olan **valyuta ehtiyatlarının** həcmi 2005-cü ilin 9 ayının sonuna ilin əvvəli ilə müqayisədə (876,86 mln. ABŞ dolları) 16,99% artaraq 1025.81 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Dövr ərzində BVF-nin kreditləri üzrə əsas borcun qaytarılmasına və faiz borclarının ödənilməsinə 42,04 milyon ABŞ dolları həcmində vəsait sərf olunmuşdur. Beləliklə, nisbi artım 191 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Ehtiyatlardakı artım əsasən qeyri-emission kanallar hesabına baş vermişdir.

**Monetar idarəetmənin institutsional inkişafı.** Pul siyasəti qarşısında qoyulan vəzifələrə nail olmaq üçün hesabat dövründə monetar idarəetmənin institutsional inkişafı da diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Monetar idarəetmə mexanizminin çox önəmli elementlərindən biri olan mükəmməl **iqtisadi tədqiqat bazasının** dərinləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilmişdir.

Ümumi iqtisadi problemlərin tədqiqi çərçivəsində *dörd sektorlu proqnoz makroiqtisadi modelinin (maliyyə proqramlaşdırılması) yaradılmasına* başlanmışdır. Bu məqsədlə real, monetar, fiskal və xarici sektorlar üzrə geniş informasiya bazasına malik analitik sistemlərin inteqrasiyası üzrə metodoloji işlər görülmüşdür. İnformasiya bazası (milli hesablar sistemi) yaradılmış və bu sahədə dünya təcrübəsi öyrənilmişdir. Hazırda iqtisadiyyatın sektorları üzrə qarşılıqlı resurs axınlarının əlaqələndirilməsi və qiymətləndirilməsi, ümumi makrosxemin yaradılması və lokal ekonometrik modellərin bu makrosxemə inteqrasiyası, 2006-2009-cu illər üçün maliyyə proqramının nümunəvi tərtibi, 2006-2009-cu illər üçün hədəflənmiş iqtisadi artım və sabitlik parametrlərinə uyğun makroiqtisadi ssenarilərin işlənməsi istiqamətlərində işlər aparılır.

Eyni zamanda *maliyyə böhranları üzrə erkən xəbərdarlıq sistemlərinin Azərbaycana tətbiqi məsələlərinə* dair tədqiqat işlənmişdir. Araşdırmada mövzunun başlıca konturları müəyyən edilmiş, mövzu ilə bağlı əsas anlayışların mahiyyəti açıqlanmışdır. O cümlədən burada maliyyə böhranlarının mahiyyəti, xarakteri, böhrana səbəb olan amillər, böhranın tipləri və bu problemləri aradan qaldırmaq üçün müvafiq xəbərdarlıq sistemlərinin mahiyyəti tədqiq olunmuşdur. İkinci mərhələdə mövzunun Azərbaycan iqtisadiyyatı ilə əlaqədar aspektləri araşdırılmışdır.

Monetar sferada tədqiqatların aparılması çərçivəsində *maliyyə bazarlarının inkişafı şəraitində pul aqreqatlarının strukturunun təkmilləşməsi məsələlərinə* dair tədqiqat aparılmışdır. Tədqiqat işində pul aqreqatlarının strukturunun müəyyən olunmasının nəzəri əsasları, Beynəlxalq Valyuta Fondunun Monetar və Maliyyə Statistikası Məcmuəsində (MMSF) geniş pul kütləsi ilə bağlı məsələlər, qabaqcıl ölkələrin pul aqreqatlarının tətbiqi üzrə təcrübəsi, keçid dövrünü yaşayan ölkələrin pul aqreqatlarının tətbiqi üzrə təcrübəsi, Azərbaycanda pul aqreqatlarının strukturunun təhlili və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri kimi məsələlər öz əksini tapmışdır. Yekun olaraq nəticələr çıxarılmış və təkliflər verilmişdir.

*Məzənnə rejiminin seçilməsi meyarlarının* tədqiqi həyata keçirilmişdir. Tədqiqat gedişində məzənnə rejimlərinin təsnifatı verilmiş, məzənnə rejimlərinin seçim kriteriyaları, bu kriteriyalara əsasən seçim zamanı vacib olan müvafiq şərtlər qeyd edilmiş, bu sahədə dünyanın inkişaf etmiş, inkişaf etməkdə olan, keçid iqtisadiyyatlı ölkələrinin təcrübəsi öyrənilmiş, Azərbaycanda məzənnə seçimi sahəsində mövcud vəziyyət qiymətləndirilmişdir. Yekun olaraq nəticələr çıxarılmış və təkliflər verilmişdir.

**Monetar inkişaf modellərinin təkmilləşdirilməsi** də diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. İnflyasiya modeli, pul bazarının tarazlıq modeli, manatın mübadilə məzənnəsinin ekonometrik modeli, real sektorunun ekonometrik modeli və valyuta risklərinin qiymətləndirilməsi üzrə ekonometrik model monetar siyasətin praktiki tətbiqində istifadə olunmaqda davam etmişdir.

**Monetar siyasətin təkmilləşdirilməsi** çərçivəsində *Azərbaycanda xalis inflyasiyanın nəzəri və metodoloji əsaslarının təkmilləşdirilməsi* məsələləri araşdırılmışdır. Belə ki, xalis inflyasiyanın nəzəri-metodoloji əsasları araşdırılmış, müxtəlif metodlar üzrə xalis inflyasiya hesablanmış, əldə edilmiş nəticələrin müəyyən meyarlar əsasında müqayisəsi aparılmışdır. Tədqiqatın yekunu kimi praktiki təkliflər və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması şəraitində beynəlxalq bazarlarda baş verən proseslərin, eləcə də **dünya iqtisadiyyatının inkişaf meyillərinin tədqiqi və monitorinqi** davam etdirilmişdir. Bununla da dünya iqtisadiyyatının milli iqtisadiyyata təsir kanallarının, eləcə də respublikamızın qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyasının makroiqtisadi aspektlərinin hərtərəfli tədqiq olunmasına şərait yaranmışdır.

Maliyyə bazarlarının inkişaf meyillərinə uyğun **monetar tənzimləmə alətlərinin iqtisadi situasiyadan asılı olaraq seçilməsinin** modelləşdirilmiş variantlarının və meyarlarının işlənməsi üzrə bir sıra tədqiqat işləri həyata keçirilmişdir. Bundan başqa **monetar təhlil və proqnozlaşdırma sahəsində** informasiyanın emalı, monetar indikatorların qısa və uzunmüddətli proqnozlarının işlənməsi bazası təkmilləşdirilmişdir.

Səmərəli monetar idarəetmənin təmin olunması üçün dolğun **informasiya bazasının** yaradılması istiqamətində də mühüm işlər görülmüşdür. Dünya iqtisadiyyatı, o cümlədən MDB məkanında, ölkə iqtisadiyyatında gedən proseslər, xüsusən də qiymətlərin dəyişməsi barədə statistik baza daha da zənginləşdirilmişdir. Eyni zamanda kredit təşkilatlarından daxil olan statistik hesabatların avtomatik rejimdə emal olunması və icmallaşdırılmasının, habelə tədiyyə balansının tərtibinin təkmilləşdirilməsi üzrə işlər gücləndirilmişdir.

### ***3. Monetar indikatorlar və maliyyə bazarlarının durumu***

***İqtisadiyyatın pulla təminatı vəziyyəti.*** 2005-ci ilin 9 ayında iqtisadi artımın daha da sürətlənməsi şəraitində pul tələbinə uyğun olaraq pul təklifinin yüksək artımı davam etmişdir. Bu dövrün səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarət olmuşdur ki,

manatla geniş pul kütləsi Milli Bank tərəfindən pul bazasının çoxaldılmasından daha çox pulun multiplikasiyası prosesinin güclənməsi hesabına artmışdır. Antiinflasiya siyasəti çərçivəsində Milli Bankın valyuta bazarına müdaxiləsinin minimallaşması emissiya kanallarını məhdudlaşdırmışdır. Bu bankları manata tələbatlarını ödəmək üçün müxbir hesablarındakı izafi vəsaitləri daha yüksək sürətlə istifadə etməyə sövq etmişdir.

2005-ci ilin sentyabr ayının sonuna **manatla pul bazası** ilin əvvəli ilə müqayisədə 14.6%, ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə isə 26.3% artmış və 3669.1 mlrd. manat təşkil etmişdir.

01.10.05 tarixinə **geniş mənada manatla pul kütləsi (M-2)** 01.10.04 tarixi ilə müqayisədə 37.8% artaraq 4193.7 mlrd. manat təşkil etmişdir. İlin əvvəlinə nəzərən isə pul kütləsi 22.7% artmışdır.

Bank sisteminin pul yaratmaq qabiliyyətini xarakterizə edən göstəricilərin yaxşılaşması müşahidə edilmişdir. Belə ki, **pul multiplikatoru** (manatla geniş pul kütləsinin manatla pul bazasına nisbəti) ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 9.1% artmışdır. Ölkədə bank infrastrukturunun sürətli inkişafı, xüsusən də mütərəqqi ödəniş sistemlərinin tətbiqi, iri və xırda ödənişlər üzrə banklararası elektron hesablaşmalar sisteminin yaradılması, plastik kart dövriyyəsinin genişlənməsi bank sisteminin pul yaratmaq qabiliyyətinin artmasına əlavə stimül verməkdədir.

**Depozit bazarı.** 2005-ci ilin 9 ayında ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə əmanət və depozitlərin həcmi 36.6% artaraq 6331.9 mlrd. manata çatmışdır. O cümlədən **hüquqi şəxslərin depozitləri** 42% artaraq 4054.5 mlrd. manat təşkil etmişdir.

**Fiziki şəxslərin əmanətlərinin** artım tempi də yüksək olmuşdur. Belə ki, fiziki şəxslərin əmanətləri 28% artmış və 2277.4 mlrd. manat təşkil etmişdir. Hesabat dövrünün sonuna banklar tərəfindən cəlb olunmuş əmanətlərin 53.9%-i özəl bankların payına düşmüşdür.

Fiziki şəxslərin qısamüddətli əmanətləri (xarici valyutada olan depozitlər də daxil olmaqla) 27.8%, uzunmüddətli əmanətləri isə 28.2% artmışdır. Bu əhalinin bank sisteminə inamının daha da artdığını göstərir.

Qeyd edək ki, rezidentlərlə yanaşı **qeyri-rezident fiziki şəxslər** tərəfindən də əmanət qoyuluşları yüksək tempə artmaqdadır. Belə ki, 1 oktyabr 2005-ci il tarixinə ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə qeyri-rezident fiziki şəxslərin əmanətləri 54.8% artmışdır.

Qeyd edək ki, əmanətlərin valyutalar üzrə strukturunun təhlili iqtisadi subyektlərin manata olan inamının artdığını göstərir. Belə ki, ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə əhalinin xarici valyuta ilə əmanətləri 22.8% artdığı halda, **manatla əmanətlər** 88.9% artmışdır. Bu amil pul kütləsinin strukturunu yaxşılaşdırmaqla manatın iqtisadi dövriyyədə rolunun daha da möhkəmlənməsinə əlverişli zəmin yaradır.

Son bir ildə depozitlər üzrə faiz dərəcələrində cüzi yüksəlmə müşahidə edilmişdir. Belə ki, manatla depozitlər üzrə orta faiz dərəcəsi 2005-ci ilin sentyabr ayında ötən ilin müvafiq ayındakı 6.9%-dən 8.1%-ə, xarici valyuta ilə depozitlər üzrə orta faiz dərəcəsi isə 9.44%-dən 10.22%-ə qalxmışdır.

**Kredit qoyuluşları.** 2005-ci ilin 9 ayının sonuna görə ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə kredit qoyuluşlarının həcmi 42.5% artaraq 6225.7 mlrd. manat təşkil etmişdir. İlin əvvəlinə nəzərən kredit qoyuluşlarının **xalis artımı** 1855.4 mlrd. manat (25.8%) təşkil etmişdir.

Kredit qoyuluşlarının ÜDM-də xüsusi çəkisi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 3.1% bəndi yüksəlmişdir.

**Yeni verilmiş kreditlərin** həcmi 2005-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 39,9% artmışdır.

Ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən kredit qoyuluşları sənayeyə 31.3%, inşaat və əmlaka 68.3%, kənd təsərrüfatına 85.2% və fiziki şəxslərə 63.7% artmışdır.

Ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən qısamüddətli kredit qoyuluşları 25.3%, **uzunmüddətli kredit qoyuluşları** isə 84.9% artmışdır. Kredit qoyuluşlarında uzunmüddətli kreditlərin xüsusi çəkisi ötən ilin 9 ayındakı 28.8%-dən bu ilin müvafiq dövrünün yekunu üzrə 37.4%-ə yüksəlmişdir.

Kredit qoyuluşlarının 96.7%-i bankların, 3.3%-i isə qeyri-bank kredit təşkilatlarının payına düşür. Banklar tərəfindən verilmiş kreditlərin strukturunda **özəl bankların payı** 50%-i keçmişdir.

Ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən dövlət sektoruna verilmiş kreditlər 17.5% artdığı halda, özəl sektora verilmiş kreditlər 49.4% artmış və **kredit qoyuluşlarında özəl sektorun payı** 82.1%-ə yüksəlmişdir.

Manatın sərbəst dönərli valyutalara nəzərən məzənnəsinin möhkəmlənməsi kredit qoyuluşlarının valyuta strukturuna da təsir göstərmişdir. **Manatla kredit qoyuluşları** son bir ildə 66.4%, xarici valyuta ilə kredit qoyuluşları isə 30.4% artmışdır. Dövrün sonuna kredit qoyuluşlarının 60.9%-ni xarici valyuta ilə verilmiş kreditlər təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövründə olduğundan 5.6% azdır.

Son 1 ildə kreditlər üzrə orta nominal **faiz dərəcələrində** əhəmiyyətli dəyişiklik baş verməmişdir. Belə ki, 2005-ci ilin sentyabr ayında manatla kreditlər üzrə faiz dərəcəsi 15.97% təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq ayında (14.84) olduğundan 1.13% çoxdur. Lakin, son 12 ayda inflyasiya səviyyəsini nəzərə alaraq real faiz dərəcəsinin azaldığını müəyyən etmək olar. Xarici valyuta ilə kreditlər üzrə orta faiz dərəcəsi isə sentyabr ayında 18.24% təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövründə olduğundan 0.42% aşağıdır.

**Dövlət qısamüddətli istiqrazlar bazarı.** 2005-ci ilin 9 ayında Dövlət Qısamüddətli Istiqrazları (DQI) bazarında əməliyyatlar bərpa olunmuşdur. Dövr ərzində Maliyyə Nazirliyi tərəfindən DQI-lərin yerləşdirilməsi üzrə 14 hərrac keçirilmişdir. Emissiyanın ümumi həcmi 214.68 mlrd. man., yerləşdirilmiş DQI-lərin həcmi isə 186.69 mlrd. man. təşkil etmişdir. Beləliklə də 9 ayın yekunu üzrə dövriyyədə olan DQI-nin həcmi 74 mlrd. manat olmuşdur. Orta ölçülmüş gəlirlilik ilk hərracda olduğu 10,53% səviyyəsindən axırıncı hərrac zamanı 12.44% səviyyəsinə yüksəlmişdir.

**Valyuta bazarı.** Valyuta bazarının həcmi 2005-ci ilin 9 ayında ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən 35.1% artaraq 6,3 mlrd. ABŞ dollarına çatmışdır.

Valyuta əməliyyatlarının 88%-i ABŞ dolları ilə, 7.1%-i Avro ilə, 4%-i Rusiya rublu ilə və 1%-i digər valyutalarla aparılmışdır.

***Beləliklə 2005-ci ilin 9 ayında da ölkədə makroiqtisadi və monetar situasiya ümumən əlverişli olmuş, iqtisadi artım proseslərində müsbət keyfiyyət dəyişiklikləri davam etmişdir.***